

4. Bölüm

Kentsel Mekân ve
Göç: Esenlerde Kadın
Tezgâhtarlar Üzerine
Nitel Bir Araştırma

Kübra Kurt

Kentsel Mekân ve Göç: Esenlerde Kadın Tezgâhtarlar Üzerine Nitel Bir Araştırma

Kübra Kurt

Giriş

Kentler, pek çok farklılığı içinde barındırır. Kentlerin hızla büyüyüp devasa boyutlara ulaşması, insanoğlunun yeryüzünü kullanabilme kapasitesinin ne denli geniş olabileceğini gösterir. Fakat kentlerin gösterdikleri gelişim ve büyüme, insanlığın yoksul ve yoksun bir yerellikte yaşaması sonucunu da doğurabilmektedir (Harris & Ullman, 2002, s.55). Bu büyük farklılığın doğurduğu çelişkiyi, hızla büyüyen ve insanın sınır tanımayan deneyimleriyle şekillenen İstanbul’da gözlemlemek hayli kolaydır. İstanbul’u “küresel kent” imajının yanı sıra sahip olduğu yerellik ve iç dinamikleri, çalışma hayatı ve emek süreçleri üzerinden irdelemek oldukça önemlidir. Bu noktadan hareketle bu makalenin amacı kenti mekânla ilişkili toplumsal pratikleriyle kadınlar özelinde tartışmaktır. Tartışmanın odak noktası söz konusu kadınların ekonomik faaliyetleri olan tezgâhtarlık mesleği ve Esenler İlçesi dâhilindeki göç dinamiğidir.

Esenler’deki tezgâhtar kadınları, kentsel mekân tartışmaları bağlamında ele almak ne derece gerekli ve mümkündür? İstanbul’a ilişkin çalışmaların çoğu konut ve yerleşim alanlarına dairdir. Çalışmaların bu yönde şekillenmesi, Esenler de dâhil olmak üzere

tüm İstanbul'un göç dinamiğiyle yoğrulması sebebiyledir. Bu durum özellikle kentsel mekân ile bağlantılı olan ekonomik faaliyetlerin çoğunlukla kent çalışmalarının geri planında kalmasına yol açmıştır (Şentürk, 2014, s. 133-65). Bu nedenle kentin emek havzasında değerli bir konumu olan tezgâhtar kadınları çalışmak son derece mühimdir. Bugüne kadar tezgâhtarlık mesleği üzerinden bir kent okuması yapılmaması da bu çalışmanın gerekliliğini göstermektedir. Ekonomi-politik tartışmaları eksenindeki bu yazı, söz konusu eksikliği göz önünde bulundurarak kent çalışmalarına bir katkı sunmayı hedeflemektedir. Kentin cinsiyete dayalı iş bölümünden bahsetmeden bu tartışmayı yürütebilmek oldukça zordur. Emegin kenti olan İstanbul'da kadın tezgâhtarlara bakmak bundan dolayı gerekli ve mümkündür.

Simmel kenti fiziksel sınırlarıyla değil, sosyolojik sınırlarıyla tanımlar. Her ne kadar kent, içindeki toplumsal etkileşimler üzerinde büyük bir etki yaratan, kendine özgü bir toplumsal mekân olsa da, "sosyolojik sonuçları olan mekânsal bir kendilik değil, mekânsal olarak oluşmuş sosyolojik bir kendiliktir" (Simmel, 2012, s.54-102). Bu sebeple kentte her bireyin bir günün herhangi bir diliminde market, kırtasiye, konfeksiyon, eczane vb. dükkana uğradığında aslında kentin doğurduğu insanlar arası ilişkiler gereği uzun veya kısa diyaloglara girdiği tezgâhtarlar, yaşam pratikleriyle "içerideki yabancılar"dır (Özyeğin, 2005, s. 57-84). Tezgâhtarlar, kimileri için yeni girdiği mekânda etrafında sürekli dönmesini arzuladığı, kimileri için gerektiği zaman konuşup gerektiği zaman susması gereken, ihtiyaç halinde ise "müşteri her zaman haklıdır" önermesinin arkasına sığınabilen müşterilerden zaman zaman "gayri ahlaki" muamele görebilen bir meslek grubudur. Bu yüzden müşterilerle yakın teması gereği 'içerideki' terimini, kent alanında kadının kenara itilmiş konumunu tanımlamak için ise "yabancı" terimi tezgâhtarlar için de kullanılabilir. Sonuç olarak bu makalenin temel amacı, tezgâhtar kadınların gündelik hayatları içerisinde toplumsal cinsiyet perspektifini göz ardı etmeden mekânı nasıl

kullandıklarını ve yeniden ürettiklerini incelemektir. Toplumsal cinsiyet tartışmalarına tezgâhtar kadınlar ve mekânı kullanım pratikleri üzerinden bir katkı sunmaktır.

İstanbul'un bu konuda geniş bir birikime sahip olan Esenler ilçesi; göç, mekân ve kadın çalışmaları açısından ideal bir bölgedir. Esenler, sürekli olarak göç almış ve göçün ortaya çıkardığı bir mekânsal bütünlük inşa etmiştir. Bu yüzden genellikle ikinci ve yahut üçüncü kuşak göçmen kadınların çalıştığı tezgâhtarlık alanında, sıklıkla karşımıza bir göç hikâyesi çıkmaktadır. Araştırma da göç hikâyelerine özel bir alan açılarak bu durumun kadınlık aidiyetinin kent ve mekân kullanımında nasıl bir belirleyiciliğe sahip olduğu gösterilmeye çalışılmaktadır. Burada kadınlık aidiyeti ile tezgâhtar kadınların yaşadıkları kente ve mekâna kendilerini ne kadar ait hissettikleri ve mekânla kurdukları ilişki belirtilmektedir.

Öncelikle teorik ve kavramsal çerçeve zenginleştirilerek Türkiye'de göçün seyrine kısaca değinilip, devamında bir göç bölgesi olan Esenler üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda Esenler'de bir kadın tezgâhtar olmanın anlamı ve kentsel mekânı tanımlama biçimleri ve deneyimleme süreçleri ortaya konulmaktadır. Sonraki kısımda ise makalenin ana konusu olan Esenler'deki tezgâhtar kadınların çalışma sahası ve tüketim odakları kentsel mekân üzerinden irdelenmektedir.

Göç olgusu toplumsal ve ekonomik değişim basamaklarını dikkate aldığımızda özgüllüğü olan bir süreçtir. Tarihsel açıdan bakıldığında göçün en fazla kırsal kesimden kente doğru iş imkânlarından yararlanabilmek için gerçekleştiği görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde sanayileşmenin peşi sıra başlayan göç hareketliliği, Türkiye'de ise farklı bir süreci izleyerek çok sonraları başlamış ve yakın tarihe kadar da devam etmiştir (Koyuncu, 2012, s. 379-394). Bu hareketlilik çok çeşitli şekillerde dönemlere ayrılmış olsa da Cumhuriyet'in kuruluşundan 1950'lere kadar olan dönem, göçün durgun geçen ilk evresidir. Türkiye'de kırsal bölgelerden kentlere yoğun göçler 1980'li yıllarda artmıştır. Bu yıllarda meydana gelen göçün birçok

nedeni olsa da, en belirgin sebepler ekonomik ve eğitim odaklı sorunlardır. Doğu ve Güneydoğu Bölgesi sahip olduğu kısıtlı olanakları kaybetmeye başlamış ve kısa bir süre sonra ise yatırımlar yoğun olarak kent merkezlerine yapılmıştır (Gürbüz, 2005). Bu yatırımlarla sanayi ön plana çıkarken tarım alanları geri plana itilmiş, kentte yaşam siyasi iktidarın mekanizmaları tarafından özendirilerek idealize edilmiştir. Böylelikle söz konusu kısıtlılık sanayileşme süreci ile kentte bir yaşamın kurulması gerektiği fikrini ortaya çıkarmıştır. Bu hareketlilik, nüfusu kırsal kesimden kentlere doğru kaydırmıştır.

Türkiye’de bu ve benzeri birçok sebeple yaşanan göçün izdüşümlelerini özellikle İstanbul’da görmek çok kolaydır. Herkes İstanbul’da iyi bir hayat kurabileceğine inanmıştır. İstanbul’un birçok bölgesine oranla Esenler bu durumun en görünür olduğu örneklerinden biridir. Ülkemizdeki göç dalgasının yoğun yaşandığı ilçelerden birisi olarak Esenler, Cumhuriyet’in ilk döneminde küçük bir kasabayken şimdi sanayi ve emeğin birleştiği, yaklaşık olarak yarım milyon insanın yaşadığı bir yer haline gelmiştir (Güldal & Uçar, 2012).

Toplumsal Cinsiyet Sarmalında Tezgâh Üstü İşler ve Çalışan Kadınlar

Ayşe Durakbaşı ve Dilek Cindoğlu Türkiye’de alışveriş üzerine ilk gözlemleri sonucunda, alışveriş alışkanlıklarında cinsiyete göre bölümlenmiş bir kültürün etkisini gördüklerini belirtirler. “Çarşı”, Osmanlı kent merkezlerinin loncalar tarafından idare edilen küçük dükkânları ile kaplı, çoğunlukla erkeklere ait olan bir alandır. Satıcılar da alıcılar da erkektir. Osmanlı modernleşmesinin etki ettiği birçok alan gibi, çarşılar da bu sürecin sonunda bir dönüşüm geçirmiştir. Geleneksel pazarın oluşturduğu erkeksi dünyaya bu dönüşümle kadınlar da dâhil olmuş, öncelikle alıcı olarak geldikleri pazara daha sonra satıcı olarak adım atmaya başlamışlardır. Kadınların pazarlarda bir şeyler satması böylelikle nispeten yeni bir olgu olmuştur (Durakbaşı & Cindoğlu, 2005, s. 84-100). Devamında

ise 1950’lilere gelindiğinde kadınların sonradan dâhil olduğu pazarlar tekrar erkeklere bırakılmıştır (Parin, 2008).¹ Nihayetinde Osmanlı’dan bugüne gelindiğinde pazarın aktörlerinin sürekli değiştiği görülmektedir. Aslında buna neden olan zihniyet dönüşümü tam da modern düşüncenin kendisini izah etmektedir.

Modern düşüncenin önemli bir karakteristiği, modern öncesi dönemlerden farklı olarak, kadın ve erkek olmanın, biyolojinin ötesinde çok farklı psikolojik, davranışsal ve toplumsal özelliklerini insanlara dayattığı düşüncesidir. Bu çerçeveden modern kapitalist toplumlara baktığımızda birçok alanın aslında toplumsal cinsiyet farkları ile belirlenmiş olduğu görünmektedir. Örneğin “emek biçimleri” cinsiyetlenmiştir; kapitalist piyasanın düzeni kadın işi-erkek işi ayrımına göre işler (Sancar, 2012, s. 56). Bu nedenle tezgâh üstü işler sahip olduğu birçok dalla kadın işi-erkek işi olarak ayrılmıştır. Tezgâhtarlık meslek grubu olarak kadınların yoğunlukla çalıştığı ve tercih edildiği bir alan olmuştur. Örneğin iç çamaşırı satan bir mağazada tezgâhtarlık yapan bir kadın satıcı, gelen müşteri profiline kadın olması nedeniyle kendini daha iyi hissettiğini belirtmiştir. Ya da çocuk giyim mağazasında çalışan bir kadın, kendini diğer mağazada çalışan tezgâhtarlara nazaran çok daha şanslı bulduğunu, çocuklar ve kadınlar ile çalışmanın diğer alanlara nispeten daha uygun olacağını belirtilebilmektedir. Bunun nedenleri araştırıldığında, toplumsal rollerde ahlakın kadın üzerinden yeneden üretime sokulduğunu ve bir kadın tezgâhtarın hangi durumlarda çalışabileceğinin sınırlarının toplumsal olarak belirlendiği görülmektedir. Anlaşıldığı üzere bir kadının tezgâhtarlık yapması müşteri profili kadın ve çocuklar ise mübah sayılabilecekken, müşteri portföyü erkek olarak değiştiğinde sakıncalı olmaktadır. Bizim için önemli olan, bu durumun toplumsal algıların yarattığı dayatmaların bir sonucu olmasıdır.

Kadınların çalışma pratiklerinin çeşitlenmesi, yine de emeğe biç-

1 Parin’in Doktora tezinde ele aldığı Fatih Kadınlar Pazarı örneği ile bu değişimin kısa bir tarihine bakmak mümkündür.

len cinsiyeti ve kadınların zihninde yer bulan ön yargıları tamamen kaldırabilmiş değildir. Tezgâhtarlık yapan kadınlar bu sarmalda yılmadan çalışmaya devam etmektedirler. Çünkü göç sürecinin kadınları hane geçiminin temel aktörlerinden biri durumuna getirdiği söylenebilir (Şentürk, 2008). Fakat bu durum, ev içi mekânda belirlenmeye başlanan toplumsal rollerin değişmesini sağlamamış, aksine görüntüyü değiştirerek kadınların rol paylaşımını derinleştirmiştir. Örneğin tezgâhtarlık alanında eskiden erkekler de çalışmasına rağmen, bu alan zamanla kadınlara bırakılmıştır. Katılımcıların verdiği bilgiler ışığında, erkeklerin bu iş sahasını kadınlara daha uygun görmesinin temelde ekonomik nedenlere dayandığı anlaşılmaktadır. Erkek düşük ücret ve uzun çalışma saatlerini dayatan tezgâhtarlığı düzenli bir iş olarak kabul etmezken, kadınlar ücretli emeğe dâhil olabilmek adına ağır çalışma şartları altında tezgâhtarlık yapmayı kabul etmektedir. Kamusal alanda biçimlenen işin mahiyeti ve zorluğu ne olursa olsun, özel alanda tasarlanan hiyerarşide kadının pozisyonu belirlenmiştir. Araştırmada çalışan bir kadın olmanın, kendi ayakları üzerinde durmakla eşdeğer olduğunu düşünen tüm katılımcılar, “ailelerinin ve yahut eşlerinin kendilerine çalışmaya başlamadan önceki duruma göre daha fazla değer verdiğini” söylemişlerdir. Fakat bu değer, ev içi emeğin eşit dağılmasına ya da kadınların kazançlarını kendi inisiyatifleri ile harcamalarına izin verilmesi sonucunu doğurmamaktadır.

Böylelikle emeğin tüm biçimleriyle İstanbul’u şekillendirdiği her noktadan biri olan tezgâhtarlığı irdelemek sömürülme biçimlerini de gözler önüne sermektedir. Esenler’i sahip olduğu göçün etkisiyle tezgâhtarlar üzerinden araştırırken karşımıza çıkan tüm saikler girift bir yapıya bürünebilmektedir. Bunu çözümlmeye çalışırken belirli yöntemler dikkate alınmıştır.

Araştırma Yöntemi

Araştırma yöntemi üç ana başlıkta izah edilmiştir. İlk olarak araştırmanın modeli sunulmuş, ikinci olarak çalışma grubu ile kimlerle,

nasıl çalışıldığı aktarılmış ve son olarak da veri toplama aracı ile bilgilerin nasıl analiz edildiği belirtilmiştir.

Araştırmanın Modeli

Bu çalışma, tezgâhtar kadınların kenti ve mekânı nasıl kullandığını anlamak amacıyla neler yaptıklarını ve yapmak isteyip de yapmadıklarını ve bunların nedenlerini ortaya çıkarmayı amaçlayan, nitel verilerin kullanıldığı betimsel bir araştırmadır. Bu veriler ise yarı yapılandırılmış sorularla toplanmıştır. Böylece tezgâhtarların kentsel mekân, kadınlık ve göç hakkında deneyimleri, düşünceleri, duyguları ve doğrudan bakış açılarının yakalanması amaçlanmıştır. Esenler’de ki kadınlar ile yürütülen bu çalışma da öyküsel analiz ve yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Daha sonra ise konu, detaylı bir literatür taraması ile teorik bir çerçeveye oturtulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın nitel verileri içerik analizi ile analiz edilmiştir. Burada içerik analizi, yazılı şekilde toparlanan belgelerin belirli kurallar çerçevesinde çözümlenmesi olarak ifade edilmektedir. Bu analizde hedef, ilgili materyallerdeki bilgilerin düzenli bir metoda bağlı kalınarak tetkik edilmesiyle, ifadelerin kategorilendirilmesi sonucunda hangi sıklıkta ortaya çıktıklarını belirleyerek konuya anlam kazandırmaktır. İçerik analizi sürecinde, yazılı ve sözlü verilerin araştırma problemlerine cevap bulmak amacıyla sınıflandırılması, özetlenmesi ve değişken ya da kavramlar belirlenerek kategorilendirilmesi aşamaları gerçekleştirilmiştir.

Çalışma Grubu

Odak noktası olarak Esenler meydanı seçilmiştir. Esenler merkez bölgenin odak noktası kabul edilmesi, çeşitliliğe ve imkânlara ulaşma açısından daha elverişlidir. Çünkü kent meydanları; kültürel, ticari, sosyal ve siyasi hedefler için kullanılan kamusal alanlardır. Kullanım şeklinin ve amacının belirlenmesi ise, şu an için ya da ileriye dönük olarak alana sembolik anlamlar yükler. Ayrıca katkı sunduğu bedenle ilgili pratikler sayesinde kimlik ve ilişkisellik yük-

lemesi de yapmaktadır. Bu sebeple Esenler meydanında yer alan, farklı meslek gruplarında çalışan tezgâhtar kadınlar ile görüşmeler yapılmıştır. Böylece her meslek grubunun (giyim, ev eşyası, mobilya vb.) iş yükü ve çalışma saatlerinin süreci nasıl inşa ettiği irdelenmesi hedeflenmiştir. On kadınla derinlemesine mülakatın yapıldığı bu görüşmelerde, kadınların belirleyici bir özellik olarak evli ve bekâr oluşları dikkate alınmış ve 18-30 yaş arası genç bekâr kadınlara odaklanılmıştır. Katılımcıların kendisi ya da ebeveyni İstanbul'a göç etmiş kişilerden seçildiği belirtilmelidir. Son olarak atılımcıların anlamlı çoğunluğu kendini tezgâhtar olarak tanımladığı için bu çalışmada da katılımcılar öyle tanımlanmıştır.

Bu çalışmada, “deneyim” kadınlar hakkında temel bilgi üretme kaynağı olarak ele alınmıştır. Deneyim bütün sosyal varlıkların kendi öznelliklerini kurdukları bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır (Tuncer, 2015 (2), s. 30-58). Bu araştırmada da, kadın tezgâhtarların deneyimleri ve bu kadınların kendileri ve hayatları hakkında söyledikleri esas alınmıştır.

Kadınların kendilerinin ve başkalarının hayatları hakkındaki anlamları, onların toplumsal gerçekliği nasıl gördükleri ve öznelliklerini nasıl kurduklarını anlamamıza yardımcı olacak bilgiler sunmaktadır. Bu bilgiler ışığında kadınların bir günün tamamında neler yaptıklarının, işten arta kalan zamanlarını kimlerle ve nasıl değerlendirdiklerinin, mekânı nasıl kullandıklarının ve kente dair nasıl bir aidiyet hissettiklerinin ve daha benzer birçok sorunun cevabı bulunabilmekte ve kentsel mekân tezgâhtar kadınlar ile okunmaya çabalanmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Esenler'de ki tezgâhtar kadınlarla yürütülen saha çalışmasında, 10 farklı iş sahasındaki kadınla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Her bir görüşme katılımcıların rızası doğrultusunda ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır. Her görüşme yaklaşık olarak 60 ile 90 dakika arasında sürmüştür. Bu kapsamda her bir kişinin deşifresi

ortalama 40 sayfadır. Özellikle tezgâhtarlar meslek icabı sürekli ayakta duran ve gelen müşteriye bakmak zorunda olan insanlardır. Mülakat boyunca tezgâhtarlar ile saatlerce ayakta beklemek, her bir görüşmeyi en az üç saatte bitirebilmek bu çalışmanın en zor kısımlarından biri olmuştur. Bu da yer yer konunun dağılması, tekrara düşmesi gibi sıkıntılar doğurmuştur. Bunun dışındaki zor durumlardan bir diğeri ise, tezgâhtarlık yapan kadınları mülakat yapmaya ikna etme süreci olmuştur. İstenen katılımcı sayısı 2016 yılının Nisan ve Mayıs aylarının toplamda yedi günlük bir sürecinde tamamlanmıştır. Esenler Meydanında yürütülen bu çalışma kapsamında, hemen hemen her dükkân ziyaret edilmiştir. Bazen uzun süre dükkânların içine bakarak kadın tezgâhtar aranmıştır. Dükkânlara müşteri olarak girip, kadın tezgâhtar gördükten sonra dükkân sahipleriyle konuşulmuştur. Bir kısım işletmeciler, işletmede kadın çalışan olmasına rağmen kadın tezgâhtarının olmadığını söylemiştir. Bazı işletmeciler, kadın tezgâhtarları olmasına rağmen başka dükkânları tavsiye etmiştir. Bazıları ise hiç konuşmaya dahi müsaade etmeden araştırmacıyı kapı dışarı etmiştir. İki katılımcı ile mesai bitiminden sonra uygun bir yere geçilerek görüşmeler tamamlanmıştır. Diğer katılımcıların tamamı ile mesai saati içerisinde görüşmeler yapılmıştır.

İşletmecilerin dışında tezgâhtarlarla da dikkat çekici diyaloglar yaşanmıştır. İşletmeci izin vermiş olsa da, katiyen araştırmacı ile konuşmak istemediğini belirten birçok tezgâhtar olmuştur. Bazı durumlarda işletmeci mekânda olmamasına rağmen, kadınlar korktuklarını söyleyerek konuşmak istememişlerdir. Örneğin bir gözlükçüde tek başına duran kadının yanına yaklaşıp çalışma anlatıldığında “Sana çok yardımcı olmak isterim ama her yerde kameralar var ve o kadar uzun süre konuşursam sorun olur. İki üç dakikalık bir şey olsaydı cevap verebilirdim.” demiştir. En çarpıcı olanı ise, eşarp dükkânında çalışan bir tezgâhtar kadınla uzun süren konuşmanın ardından, kadının kameranın önünde konuştuğumuzu fark edip paniklemesi ve dükkânın elektrikliğini kapatmaya çalışması

olmuştur. Tüm bunların altında iki husus son derece ehemmiyet kazanmaktadır. İlk *Nöbetleşe Yoksulluk* kitabında uzunca anlatılan ve kimilerince kabul kimilerince red gören özne-nesne-göz metaforudur (Işık & Pınarcıoğlu, 2013, s. 26-28). Kadınların deneyimlerine yakından tanıklık edilen bu süreçte, araştırmacı bir gözle araştırdığı nesneye bakarken bir gözle de nesneye bakan “özne” olarak kendini dikkate alarak araştırmayı tamamlanmıştır. Böylelikle objektiflik ve duygusalılık arasında geçen bu hat sağlıklı bir şekilde kurulmaya çalışılmıştır. İkinci olarak, tezgâhtarlarla görüşmelerde, bazı soruların cevabı görüşme sırasındaki pratiklerden elde edilmiştir. Örneğin kadınlar, patronları ile yaşadıkları kötü anılar sorusuna ne kadar cevap vermemişlerse de, davranışlarıyla patron-çalışan ilişkisine dair bir örnek göstermişlerdir.

Sahada zorluklarla beraber bazı kolaylıklar da gerçekleşmiştir. Özellikle araştırmacı, hiç katılımcı bulamadığı bir anda, bir işletmedeki tüm tezgâhtar kadınlar kendileriyle mülakat yapmasını istemiştir. Her biri kendilerinin önemsenmesinden ve bu konunun çalışılmasından büyük mutluluk hissettiğini belirtmiştir. Fakat her işletmeden en fazla bir kişi ile görüşme yapılmıştır, zira daha fazla çalışma sahası görmenin verileri sağlıklı kıyaslayabilmek adına gerekli olduğu düşüncesi ile hareket edilmiştir. Verileri daha iyi kıyaslayabilmenin bir diğer yolu ise katılımcıların mülakat sırasında müşteri ile diyaloga girdiği anlar olmuştur. Böylelikle katılımcıların cevaplarını, araştırmacı fiili olarak gözlemleyebilmiştir.

Görüşme yapılan kişilerin bütün bilgileri saklı tutulmuştur. Görüşmeye başlamadan önce tüm süreç detaylıca aktarılmış ve bilgiler izin alınarak çalışmaya dâhil edilmiştir. Katılımcıların izin verdiği ölçüde çalışmada yer alan bilgiler, yine aynı metotla yorumlamaya tabi tutulmuştur. Katılımcılar özellikle ev içi emek, kazancın harcanması ve kadınlık konusunda daha sıkılğan bir biçimde cevap vermişlerdir. En önemlisi, makalede geçen isimler, mülakat sırasında bizzat katılımcılara sorulmuş ve onların tercih ettiği isimler kullanılmıştır. Bir katılımcı dışında kalan katılımcılar kendi isimlerini

kullanmayı tercih etmişlerdir. Çünkü katılımcıların kimliklerini deşifre edecek hiçbir soru ve bilgi sorulmamasına dikkat edilmiştir.

Bulgular

Göç Hikâyeleri

Kente yönelik göçün en temel nedenlerinden biri kırsal yoksulluktur. Yoksulluktan kurtulmak, kentin yarattığı imkânlardan yararlanarak temel ihtiyaçlarını karşılamak ve zamanla büyüme insanların kentlere göç etmesindeki önemli temel hedeflerden biridir (Şentürk, 2012, s. 133-155). Kent, göç eden insanların umududur. Diyarbakır'dan İstanbul'a gelen 22 yaşındaki Zeliha şunları söylemektedir:

“... İstanbul herkesi kaldırıyor. Her yerde insanlar yaşayamaz ama İstanbul'da herkes yaşayabilir...”

Zeliha için İstanbul, kırdan kente göç etmeye niyetlenenlerin rüyasıdır. Görüşülen tezgâhtar kadınların altısı başka şehirlerde doğup çeşitli nedenlerle aileleriyle birlikte İstanbul'a göç etmişlerdir. Yaşça küçük olan dört katılımcı ise aileleri buraya göç ettikten sonra doğmuş ve Esenler'de büyümüşlerdir. İstanbul'da doğup büyüyenleri “Esenler ile Kaynaşma”, küçük yaşlarda gelenleri ise “yersiz-yurtsuzluk” (displacement) altında kategorize edebiliriz.

Başlangıçta Esenler ile kaynaşanlar ele alınmakta ve bazı örnekler karşımıza çıkmaktadır: Bunlardan ilki olan Gülşen, ailesi ile İstanbul'a nasıl geldiklerini şöyle anlatmaktadır:

“Annem ve babam Giresunlu. Babamın bütün ailesi buraya gelmiş çalışmaya. Babam da gençken onlar ile beraber gelmiş, yerleşmiş ve bir daha gitmemiş. Şimdi emekli ama emlak işiyle uğraşıyor, ilkokula kadar okumuş.”(Gülşen, 23, lise, 2)²

2 Kodun sıralaması şu şekildedir : (Katılımcının kod adı, yaşı, eğitim durumu ve tezgâhtarlık yaptığı süre).

Esra, Esenler’de doğup büyümüş ve bir yıldır tezgâhtarlık yapıyor. Esenler’e nasıl geldiklerini şöyle anlatmaktadır:

“İlk bizimkiler, İstanbul’a geldiklerinde önce Bahçelievler’de kalmışız. Sonra Fatih’e, oradan da Esenler’e geçmişiz. Annemin çevresi, akrabaları daha çok Esenler’de yaşıyor-muş. Biz de o yüzden buraya yerleşmişiz. Yaklaşık 19 yıldır Esenler’deyiz. Annem-babam Niğdeli. Babam ilkokul mezunu. Gençken İstanbul’a gelmiş çalışmaya. Sonra bir ortak ile beraber ayakkabıcı dükkânı açmış ve öyle kalmışız İstanbul’da.” (Esra, 18, lise, 1)

Gülşen ve Esra’nın hikâyesi neredeyse tüm göç hikâyeleri ile benzer özellikler taşıyor. Ekonomik yetersizliklerden dolayı memleketlerini bırakıp İstanbul’a gelenlerin hikâyesi. Modernleşme kuramcılarına göre, göçün bir sonucu olarak kentlere gelenler hızlı bir toplumsallaşma sürecine girerler. Yeni göçmenler “bir şaşkınlık evresinden” sonra, kentteki kurumlar ile geliştirilen ilişkiler neticesinde kentsel davranış, algılama ve düşünme pratiklerini kazanmış olacaktırlar (Kaygalak, 2009). Gözlerini Esenler’de açan ve genellikle ilçenin genç kuşağını oluşturan tezgâhtar kadınların, gerek liseye kadar aldıkları eğitim ortamı gerekse yaşları itibarıyla şehre çok daha çabuk uyum sağlayıp Esenler ile kaynaşabildikleri görülmüştür. Katılımcılar Esenler’i memleketleri olarak kabul ettiklerini belirtmişlerdir. Esenler’de geçirdikleri çocukluklarını anlatırken en güzel anıların hep okul yıllarına ait olduğu gözlenmiştir. Peki, okulla alakalı anıları böylesine mutlulukla anarken eğitimden kopmalarının nedeni ne olmuştur?

“Sınava hazırlandım iki yıl. Fakat puanlar istediğim gibi olmadı. Ben de bıraktım. Ama okumaya devam etmeyi düşünüyorum. Açık öğretime yazılıp, hem de bu işte çalışmayı düşünüyorum. Aslında hayalimdeki iş polislikti. Ama başörtülü bir kadına uygun olmayacağı için hiç düşünemedim.” (Esra, 18, lise, 1)

“Maddi olarak ailede bir çöküş yaşandı. Ben de “bu kadar zaman ailem bana baktı, şimdi de ben çalışmalıyım.” dedim. O yüzden eğitime devam edemedim. Pişman değilim. Hayalimdeki iş de bir kitapçıda çalışmaktı. Huzurlu bir ortam olduğunu düşünüyorum. Ama eğitime devam etmeyi de düşünüyorum.” (Gülşen, 23, lise, 2)

Esenler’de yaşayan, evlerine yakın olması nedeniyle ailelerinin sadece bu bölgede çalışmalarına müsaade ettiği Gülşen ve Esra, tezgâhtarlığı geçici olarak yaptıklarını ve asıl hayallerine kavuşmayı arzuladıklarını söylemişlerdir. Esra hâlâ yapmak istediği meslek olan polislikten bahsedip, aynı zamanda hastane işiyle de uğraşabileceğini belirtmiştir. Gülşen de ne kadar kitapçıda çalışmayı düşünse de bir gün memur olarak çalışabileceğini hayal etmektedir. Gülşen ve Esra’yı ortaklaştıran durum ise, ailelerine maddi katkı sunmalarıdır. Uzun yıllar kent yaşamına direnebilmenin en sağlam yolu hane bireylerinin tamamının çalışmasından geçerken, bu durum hâlâ değişmeden devam etmektedir.

Şimdi ise ikinci kategorimiz olan yersiz-yurtsuzluk örneğine bakalım. Kentin kozmopolit yapısı, resmî kurumları, enformel ilişki biçimleri, bürokratik örgütleri ve iş bölümü; geleneksel kırsal toplumun homojen nüfusu, yüz yüze ilişkileri ve akrabalık ilişkilerine bağlı örgütlenme yapısından oldukça farklıdır. Kır ve kent toplumlarını böyle keskin ikilikler olarak görmesek de, var olan bazı farklılıkların göçmenlerin kente adapte olabilme süreçlerini etkilediği açıktır.

Sariye, Siirt’ten geldiklerinde yaşadıkları uyum sorununu şöyle dile getirmektedir:

“Siirt’ten direk Esenler’e geldik. 25 yıldır burada yaşıyoruz. Akrabalarımız vardı Esenler’de, onların yanına gelmiştik. Babam ilkokul mezunu. Bugüne kadar her işte çalışmışlığı var. Siirt’ten buraya yeni gelmiştik. İnsanları tanımıyor-duk. Zamanla tanıdık. Siirt’ten geldiğimiz için insanların

bakış açıları çok farklıydı. Kürtler, şöyle böyle... Ama şimdi o bakış açısı yok. Çünkü kendimizi insanlara ifade etmeyi öğrendik. Hepimiz aynı anne babadan doğduk. Aynı isimlerimiz var. Adem'in çocuklarıyız biz.”(Sariye, 28, lise, 10)

Bir başka örnek ise, Sevilay'ın hikâyesi.

“Eşim İstanbul'da çalışıyordu. Kaportacıydı. Evlendik buraya geldim. 10 yıldır buradayım. Eşimin ailesi buradaydı. Amcasının yanına taşındık sonra da kendimizi toparlayıp ayrı bir eve çıktık. İlk zamanlar çok zorluk çektik, çok.” (Sevilay, 30, ilkokul, 4)

Kadınların eril tarih yazımından nasibini alan göç literatüründeki “unutulmuşlukları” göç deneyiminin toplumsal cinsiyet bağlamında eleştirilmesini de geciktirmiştir. Oysa Susan Martin'in belirttiği gibi toplumsal, ailesel ilişkiler ve istihdam deneyimleri açısından göç son derece toplumsal cinsiyet temelli bir olgudur, çünkü hem erkek hem kadın göçmenlerin göç deneyimleri cinsiyete bağlı hiyerarşik ilişkilerle şekillenir ve yeniden üretilir (Çakmak, 2010, s. 50-64). Bu yüzden göç hikâyelerinde kadınların yaşadıkları hep ıskalanmıştır. Belirli bir yaştan sonra İstanbul'a gelen kadınlar türlü sebeplerle aidiyet ve uyum sorunu yaşamışlardır. Sariye, Kürt kimliğinden ötürü, Sevilay ise evlilik nedeniyle yaşadığı zorlukları anlatmış ve uzun süreler sonunda yeni hayatlarına adapte olabildiklerini belirtmişlerdir. Sariye için göçle gelip buraya adapte olma sorunu şimdi, tatillerde gittiği Siirt'e uyumda zorlanma haline dönüşmüş vaziyettedir. Sonuç olarak iki kategoriye ayırarak irdeleyen göç olgusunun, tezgâhtar kadınların hayatlarında belirleyici bir faktör olduğu görülmektedir.

Günlük Rutinler/Gündelik Yaşam

Lefebvre gündelik hayatı davranış kalıplarına göre sorgulama gerekliliği üzerinde ısrarla durur. O, gündelik hayatın tekrarlardan oluştuğunu ve tekrarların oluşturduğu davranış kalıplarının keş-

fedilmesi gerektiğini vurgular (Lefebvre, 2007). Bu sebeple bu çalışmada tezgâhtar kadınları bulundukları mekânsallık üzerinden irdeleyip, davranış kalıplarını anlayabilmek için günlük rutinlere değinmemiz oldukça önemlidir.

Haftanın altı günü, günde on iki saat çalışan, yıllık izinleri ise sadece bir hafta olan tezgâhtar kadınların çalıştıkları ya da tatilde oldukları bir güne bakmak hem kenti nasıl kullandıklarını anlamamızı sağlayacak hem de toplumsal cinsiyetin günlük hayattaki belirleyici rolünü rahatça fark etmemize olanak sunacaktır.

Weber'e göre, iş gücünün bir kentte yoğunlaşmasını sağlayan en önemli unsur göçtür. Köyden kente çalışmak üzere göç eden, geçimini sağlamak üzere memleket değiştiren kişiler, kendi köylelerinde/memleketlerinde kalmaları durumunda, mevcut gelenekçi yapıların da tembelleştirici etkisiyle asla yeterli bir kazanç elde edemeyeceklerini düşünürler (Weber, 2012, s.85-109). Oysa aynı bireyler iş bulmak üzere kente geldiklerinde “ne iş olsa yapacak”, tüm iş fırsatlarını değerlendirecek bir kişiliğe bürünürler.

Zeliha, 13 yaşında İstanbul'a gelmiş ve önüne gelen her işte çalışmak zorunda kalmıştır. Şu an bir halıcıda tezgâhtarlık yapmaktadır. Çalışmaya başladığı andan itibaren bir gününü nasıl geçirdiğine dair anlattıkları şöyledir:

“Sabah 8:45'te dükkandayım. Akşama kadar çalışıyorum, müşteriyle ilgilen, getir, götür. Tam 12 saat çalışıyorum, akşam 21'e kadar. Sabah kahvaltıyı burada hazırlayıp yiyoruz. Öğlen de dışarıdan alıp burada yeriz 10-15 dakikada. İş çıkışı eve yürüyerek 15 dakikada varıyorum. Evde ise yemek yiyip, namaz kılıp, uyuyorum. Mesela televizyonda izlediğim bir dizi varsa onu izliyorum. O kadar. İki yıldır bu işteyim. Bu iş çok yorucu. Okumuş olsaydım asla çalışmazdım. Herkesin çalışabileceği bir iş değil. Okusaydım veteriner olmayı çok isterdim. Çünkü çalışma şartlarını düşününce aldığımız maaş asla işin karşılığını vermiş olmuyor. Maddi

olarak karşılığını vermeseler de, yerine iş yerlerine vardiyalı bir sistem getirebilirler. O da yok. Bu işimden önce yedi yıl tekstilde çalıştım. Çok kötü bir iş tecrübesiydi benim için. Bunca yıl sigortasız çalıştım. Çok düşük bir ücretle sömürüldüm. İlk işe başladığımda 265 lira ile başlamıştım. Sabah 8'den gece 1'e kadar çalışıyordum. O yüzden bu işe razı olmuş durumdayım. En kötüsünü gördüğüm için.” (Zeliha, 22, ilkokul, 7)

Tüm tezgâhtar kadınların çalışma vakitleri, Zeliha ile neredeyse aynıdır. Zeynep, İstanbul'da doğup büyümüş, aslen Çankırılı. Zeynep ise çalıştığı bir günü şöyle anlatmaktadır:

“Sabah 9'da kalkıyorum. 10 gibi dükkânı açıyorum. Akşam 22'de de işi bırakmış oluyorum. Mal almaya falan gittiğim zamanlar da olur. Evim yürüyerek 20 dakika sürüyor. Eve gidip duş alırım. Sonra yemek yiyorum. Ailemle beraber vakit geçirebildiğim tek zaman bu. Bunları yaparken en erken saat 01:30'da yatabiliyorum. Çok çalışıyorum.” (Zeynep, 30, lise, 5)

Tüm tezgâhtar kadınlar kesintisiz 12 saat çalışmaktalar. Vardiyalı çalışma ise yok denecek kadar azdır. Sadece büyük bir ev eşyası satan mağazada vardiyalı bir çalışma sistemi varken o da sürekli uygulanan bir sistem olmamıştır. Esenler genel itibarıyla büyük mağaza zincirlerinin az olduğu, küçük esnaf dükkânlarına sahip olması ve personel kapasitesinin çok fazla olmaması nedeniyle vardiyalı çalışma koşullarına sahip bir bölge değildir. Görüşme yapılan dükkânlar bu kapsamda küçük esnaf dükkânları olup, buralarda daha kısıtlı bir çeşitlilik esastır. Sonuç olarak bölgenin sahip olduğu şartlar ne olursa olsun, tezgâhtar kadınların bu çalışma saatleri ve koşulları altında ne kadar yorgun düştükleri ve mekân olarak ev içi deneyimleri dışında çok az bir hareketlilik alanları olduğu söylenebilmektedir.

Haftada bir gün kendilerine verilen tatili genellikle nasıl geçirdikle-

ri sorusuna Zeliha'nın cevabı şöyle olmuştur:

“Tatilim haftada bir gün. Mesela dışarı çıkabiliyorsam Forum İstanbul'a filan gezmeye gidiyorum. Ama çoğunlukla dışarı çıkmam, evde kalırım. Sabah 12, 13'e kadar uyurum. Sonrası kahvaltı. Öğle yemeği tadında tabi ki. Sonra ise temizlik, dinlenme.” (Zeliha, 22, ilkokul, 7)

Sevilay ise işe gitmediği bir günde neler yaptığını şu şekilde anlatmaktadır:

“İşe gelmediğim bir günde, eğer hastam varsa, gideceğim yer varsa, alışverişim varsa, kalkar onları sıralarım. Ondan sonra eğer onlar da yoksa o günümü akşama kadar temizlikle geçiririm. Takıntım var. Dip köşe her yeri temizlerim. Her hafta bunu yaparım. Ayda bir de tüm evi dağıtıp temizlerim. Sonra da çocuklarla vakit geçiririm.” (Sevilay, 30, ilkokul, 4)

Tüm kadınlar sahip oldukları tek tatil gününü evde “yatarak, dinlenerek ya da kendilerini yine evin içinde görevli bildikleri temizlik işiyle” geçirmektedirler. Kişi en çok ihtiyaç duyduğu hali düşlemektedir ki “Tatil gününüzde neler yaparsınız?” diye sorulduğunda her birinin aklına ilk gelen eylem “uyumak” olmuştur.

Bahsi geçen duruma bakıldığında “çalışan yoksulların sayısının hızla arttığı, emeğin ve yoksulluğun ise hızla ‘kadınlaştığı’ yeni bir dünya” (Buğra, 2008) olduğu söylenebilmektedir. Kadınlar her zaman olduğu gibi kriz anlarında ucuz emek olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Küresel krizlerde de ailenin kendi içerisindeki krizde de kadın her zaman en ucuz emek olmuştur. Hanenin karanlığında görünmez olan emekleri, hane dışında kayıtsız, güvencesiz, istikrarsız yeni emek süreçleri içinde de yine görünmez kalır (Şentürk & Yardımcı, 2010, s.70-98). Kadının emeğinin çok düşük ücretlerle geçiştirildiği ve bunun dışında kalan zamanını ise ücretsiz emek ile doldurduğu görülmektedir. Tüm kadınlar gece geç saatlere kadar süren işten sonra, eve geldiklerinde ne temizlik yapmaya ne de çamaşır yıkamaya vakitlerinin kaldığını belirtmişlerdir.

Yemeği her gün bir gece önceden yaparak halletmeye çalıştıklarını, tatil günlerinde ise zamanı yemek, temizlik ve çamaşır ile geçirdiklerini anlatmışlardır. Sonuç olarak kentin içinde olan bu kadınlar bu şekilde kendilerine yabancı kaldıkları gibi kente de yabancı kalmış durumdadırlar.

Kentsel Mekân ve Kadınlar

Kent başka bir hayat inşa etme ve yeni argümanlarla düşünme pratiğidir. İnsan ve toplum ilişkileri başta olmak üzere birçok faktörün beraber ekili olduğu kent, her bireyin kendi çıkarları doğrultusunda yeniden kurguladığı bir alandır (Adıgüzel, 2012, s. 185-223). Bu yeniden inşa sürecinde göç olgusunun hem yeni mekânların ortaya çıkması hem de var olanların hacminin büyümesi veya değişmesi üzerinde etkili olduğunu söylemek mümkündür. Ekonomik, sosyal, kültürel ve coğrafi bir olgu olan göç, kendinden öncekine ait özelliklerle yeni bir mekân var eder. Bir grubun bir yerden bir başka yere taşınması sonucunda yeni yerleşim yeri eskisinden farklı bir şekle bürünerek, ne tam olarak eski yer olarak kalır ne de göç sonucu gelenlerin daha önce yaşadıkları yere benzer. Ortaya tamamen farklı biçimlerde ve farklı öncelikleri olan yeni bir kentsel form çıkmış olur (Taşçı, 2012, s. 155-185).

Yaklaşık olarak 20 yıl önce, Malatya'dan Esenler'e gelen Sedef bu formu şöyle aktarmaktadır:

“Biz Esenler'e geldiğimizde buralar hep çamurdu. [Esenler Meydanı] Çamur deryasıydı, hep şeydi. Biz bilseydik Esenler'in bu kadar gelişmiş, güzel olacağını, ev almaya çabalayacağımıza kendimize Dört Yol'da bir tane dükkân alırdık. Çok pişmanınız ailece.” (Sedef, 27, ilkokul, 4)

Esenler kısa zamanda hızla büyümüş ve gelişmiş bir ilçedir. Bu süreçte ilçenin büyümesi kentsel olarak istenen ölçüde kontrol edilemediği için genel itibarıyla dağınık bir yerleşkedir. Sedef'in sözlerinden anlaşıldığı üzere kimileri için büyük bir gelir kaynağı-

na dönüşmüş vaziyetteyken kimileri içinse yoksulluğun yeni formlarla devam ettiği bir bölge olarak kalmıştır. Bu haliyle kentin bir noktasını oluşturan Esenler, mekânsal anlamda hangi noktada kalmıştır?

Lefebvre'ye göre, “mekân toplumsal bir üründür” ve her üretim biçimi kendi mekânını üretmektedir. Böylece, mekânın üretim sürecinde yaratılan yeni mekânlar, ek olarak yeni toplumsal ilişkiler oluşturmaktadır. Lefebvre, klasik kent planlamasının “mekânın toplumsal olarak üretildiği” gerçeğini göz ardı ettiğini dile getirmiştir. Kent planlamasının, mekânı “saf, apolitik, nesnel, yansız, bilimsel ve masum bir çalışma nesnesi” olarak görmesini “ideolojik” bir yaklaşım olarak eleştirmektedir. Lefebvre'ye göre “mekân, ideoloji ya da siyasetten arındırılmış bilimsel bir nesne değildir; her zaman politik ve stratejik olmuştur.” (Lefebvre, 2015). Tam da bu yüzden Nişantaşı'nda tezgâhtarlık yapan bir kadın ile Esenler'de tezgâhtarlık yapan kadını birbirinden ayıran sahip oldukları bu mekansallıktır. Bu noktada Rıfat Bali, Özkök'ten şu şekilde aktarmaktadır: “Onlara eskiden tezgâhtar derdik. Şimdi satış elemanı diyoruz. Büyük mağazalarda, galerilerde, Akmerkez'lerde dikkat edin. Onları hemen tanıyacaksınız. Kısa kesilmiş saçları, çoğu kez arkaya taranmış. Yüzleri tertemiz. Çok içtenler. Hemen sıcak bir temas kuruyorlar. Hareketleri kadar konuşmaları da sıcak, asla laubali değil. Onlar benim alışveriş yoldaşlarım...” (Bali, 2011, s. 317). İçinde bulunduğunuz mekânın size yüklediği bir yaşam şekli olduğu görünmektedir. Esenler'de tezgâhtar olarak tanımladığımız, küçük dükkânlarda çalışan ve giyim tarzları orta halli olan bu insanların, Akmerkez gibi AVM'lerde olunca satış elemanı ismini aldığını ve standart bir kıyafet ile oradaki yaşam şekline uymak zorunda olduğunu anlaşılmaktadır.

“Esenler bölgesi oldukça yetersiz. Bir çanta alacağım diyelim her yerde aynı modeller. O yüzden başka ilçelere gitme ihtiyacı hissediyorum. Gezmek için ya da eğlenmek için de yetersiz bir bölge.” (Sariye, 28, lise, 10)

Sariye özellikle Bakırköy'e sıklıkla gittiğini belirtmektedir. Ona göre Bakırköy, tüm imkânlara erişimin daha kolay olduğu bir yer. Bakırköy genellikle tüm katılımcılar için ortak bir mekânı temsil etmektedir. Hem Esenler'e yakın olması hem de sahip olduğu imkânların çeşitliliği Bakırköy'ün tercih edilmesinde büyük bir etken olarak belirtilmektedir.

“Gezmeyi çok severim. Hem de çok. Bakırköy sahile gitmeyi çok severim. Bazen diyorum ki keşke Esenler'in de denizi olsaydı.” (Esra, 18, lise, 1)

Esenler'deki tezgâhtar kadınların tamamı gezmek için yeşil alanların ve denizin olduğu yerleri tercih ettiklerini, bu konuda da Bakırköy ve Florya daha belirgin birer seçenek olarak belirlemektedir. Bazıları içinse en güzel yer Üsküdar. Ne kadar sevseler de uzak olması nedeniyle çok fazla gidemediklerini, Esenler'de deniz olmamasının yanı sıra, yeşil alanların, parkların yeterli seviyede olmadığını, özellikle merkez noktalarda rahatlıkla gezip, dolaşıp oturamadıklarını dile getirmektedirler. Onlar için Esenler ne kadar gelişmiş olsa da farklılık sunmakta oldukça yetersiz. “Çok uzun saatler çalışıyoruz ve yaşadığımız yerde eğlenemiyoruz.” diyorlar. Esenler onlar için aileleriyle beraber gözlerini açtıkları bir yer, zira tüm katılımcılar Esenler'i gelişmiş bir ilçe olarak görmesine rağmen günlük ihtiyaçları dışında giyim ve eğlence için başka ilçeleri kullanmaktadırlar. Bunlar çoğunlukla Esenler'de yaşayan her bireyin mekân kullanımı noktasında yaşadığı paydaş sıkıntıları temsil ederken kadınlara ait en temel mekân problemini Gülşen şu şekilde dile getirmektedir:

“Arkadaşlarımla dışarı çıktığımızda erken bir vakitte eve dönmemiz gerekiyor. Geç saatlerde Esenler'in meydanı dışında her yerde erkekler oluyor. Laf atıyorlar. Korkuyoruz. Gündüz de çalıştığımız için arkadaşlarımla rahatlıkla gezebileceğimiz bir zamanımız yok.” (Gülşen, 23, lise, 2)

Modern kapitalist toplumların temeli olan cinsiyetlere dayalı olarak ayrıştırılmış bu kamusal-özel karşıtlığı kentsel planlama ile tasarım kararları tarafından güçlendirilmektedir. Erkeklerin mekânları kamusal ve ekonomik olurken, kadınların mekânları özel ve toplumsal kabul edilmekteydi. Bu karşıtlık bugün birçok şekilde reddedilmiş olsa da Gülşen'in aktardıklarına baktığımızda Esenler'de sokakların kadınların rahatça gezebildiği yerler olmadığıdır. Halen erkeklerin denetiminde olan kamusal alanlar, kadınlara belirli korkuları yaşatmaktadır.

Bununla beraber Esenler'i güvenli görmeyen bir grup katılımcı da sokaklarda denetimin arttırılmasını istediklerini belirtmişlerdir. Bir grup tezgâhtar ise semtin Suriyeli göçmenler tarafından ele geçirildiğini ve bu durumdan rahatsızlık duyduklarını dile getirmiştir. Sonuç olarak Esenler'i sevdiklerini belirten tezgâhtar kadınlar, göçle evrilen bu kenti kendileri için yetersiz bulmakta ve sokakta olup bitenden ise sahiplenerek değil, rahatsız olarak bahsetmektedirler. Oysa Jacobs'un belirttiği gibi kent, kişinin tam da yabancıların ortasında kendisini kişisel olarak güvende hissedeceği bir yer olmalıdır; daha açık bir ifadeyle kişilerin sokakta olan biteni sahiplenmeleri gerekmektedir (Jacobs, 2015, s.153-177). Suriyeli göçmenler nedeniyle oluşan sorunları çözebilmek için yardımcı sistemsel bir kanaldan beklemek tartışmalı bir durumdur. Jacobs'un sokağın bizim hayatımızdan bağımsız olmadığını vurgulaması da bu duruma işaret etmektedir.

Sonuç

Geçici bir iş alanı olarak tezgâhtarlığın zorlu çalışma koşulları altında halen kadınlar tarafından devam ettirilmesini, tercih ve zorunluluk hallerinin iç içe girme durumunu, tezgâhtar olarak çalışan kadınların toplumsal statü anlamında kamusal ve özel alanda konumlanma şeklini, tezgâhtarlar tarafından emeğin kenti İstanbul'un nasıl görüldüğünü ve tüm bunları kenti ve mekânı kullanarak gerçekleştirilen tezgâhtar kadınların hikâyelerine ve ben-

zeri birçok soruya odaklanarak araştırmada cevap bulmaya gayret gösterilmiştir. Esenler ilçesindeki tezgâhtar kadınların gündelik yaşam pratikleri ile kentsel mekânı ve göçün deviniminin, kadın olmanın ve emeğin anlamlandırılmaya çabalanmasını önemseyen bu makalenin bazı sonuçları bütünsel bir biçimde vurgulaması gerekmektedir.

Bu vurguların ilki, bu çalışmanın odaklandığı tezgâhtar kadınların yaş aralığı olacaktır. Çalışma boyunca 18-30 yaş aralığındaki kadınlarla görüşülmüştür. Bu tabloya dikkatli baktığımızda tezgâhtarlık mesleğinin gençlere hitap eden bir alan olduğunu ve bu çalışmanın da bir noktasında gençlik tartışmalarına dâhil olduğunu belirtmemiz gerekmektedir. Sahada bu mesleği icra eden ileri yaşlarda insanlara hiç rastlanmamış olmasını, işverenlerin şirket politikasını, işin zorluklarını ve niteliklerini dikkate aldığımızda tezgâhtarlığın bir gençlik mesleği olarak icra edildiğini söyleyebiliriz. Mağaza zincirlerinde part-time olarak üniversite öğrencilerinin, küçük esnaf dükkânlarında ise tam zamanlı, genellikle yeni lise mezunlarının çalıştığını gözlemlemek mümkündür.

İkinci olarak, bu çalışmanın odak grubunu Esenler meydanda yer alan dükkânlarda çalışan tezgâhtar kadınlar oluşturmuştur. Bu dükkânlar mağaza zincirleri, alışveriş merkezleri yahut büyük işyerleri değildir. 1980 sonrasında devletin benimsemiş olduğu liberal ekonomik politikalar ile perakendecilik sektörü ilerleme kat etmiş ve 1980'den günümüze kadar dükkân sayısı artmıştır. Hızlı bir şekilde zincir mağazaları oluşmaya başlamıştır. Bu ise dükkânlarda çalışan tezgâhtarların mesleğini etkilemiştir. Dükkânlar yerine mağazalar, tezgâhtarlık sözcüğü yerine satış danışmanlığı kullanılmaya başlanmıştır. Bu süreç, aynı meslek gruplarını değiştiren pratikleri ile iki farklı iş sahası ve meslek olarak sunmuştur. Gelineen noktada, küreselleşen kent algısı ekonomi-politiği de etkilemiş ve tezgâhtarlık, satış danışmanlığının yanında geri planda kalmaya başlamıştır. (Aslan, 2012)

Üçüncü olarak ise, girişte bahsedildiği gibi bu çalışma İstanbul'da

unutulan ve zorlukla icra edilen emek kollarından birine odaklanma çabasıdır. Tezgâhtarlık bu emek kollarından biridir ve kent çalışmalarının gereken ilgiyi göstermediği bir alandır. Oysa kenti, mekânı ve emeği bu meslek grupları ile okumaya çalışmak, kente dair bütünlüklü bir bakış açısı sağlayabilecektir.

Üzerinde durulması gereken son nokta ise, tezgâhtarların toplumdaki cinsiyetçi kabulleri yoğunlukla içselleştirmeleridir. İstanbul'a göçün önemli ölçüde akrabaların sağladığı imkânlar dâhilinde oluştuğunu ve Esenler bölgesinin de bu mekânsal geçirgenlikle kurulduğunu söyleyebiliriz. Tezgâhtarlık yapan kadınların birçoğunun tezgâhtarlığa geçici bir iş olarak baktığı, belirli taleplere ulaştıktan ya da zorunluluk hali ortadan kalktıktan sonra tezgâhtarlık yapmak istemediği anlaşılmıştır. Emek sömürüsünün büyük boyutlarda yaşandığı bu alanda, hem kadın hem de tezgâhtar olarak devam etmek oldukça zordur. Çoğunluğu normalde üniversite eğitime devam etmesi gereken gençlerden oluşan tezgâhtarların, tezgâhtarlık yapıyor olmaktan üzüntü duyduğunu belirtmemiz elzemdir. Tezgâhtar kadınların hepsi mülakatın sonunda “Hayatınızda bir şeyi değiştirmek isteseydiniz bu ne olurdu?” sorusuna “yeni den eğitime dönmek” şeklinde cevap vermiştir. Birkaç tezgâhtarın ise arkadaş çevresinden dolayı eğitime devam edememiş olması üzerinde durulması gereken ayrı bir durumdur.

Güncel temayül, kadınları ücretli işten çekip çıkarmak ve eve geri göndermekle sınırlı kalmamaktadır. Kadınlara eş, ev kadını ve yegâne çocuk bakıcıları olarak dayatılan yükümlülükleri sömürerek, kısa sürede işe alınabilir ve işten çıkarılabilir, kötü koşullar altında ve yeterince yasal ve sosyal koruma olmaksızın, daha az sosyal sigorta maliyetiyle dönemsel ve mevsimlik olarak algılanan emek taleplerini karşılamaya hazır, düşük ücret karşılığında herhangi bir yerde çalışmaya zorlanan kullanılıp atılabilir bir emek birimi yaratmak için harcanan çabalar artmaktadır (Mies & B.Thomsen & V.Werlhof, 2008, s.177-199). Tüm bu sürece bakıldığında tezgâhtar kadınların ücretli emek ve ev içi emek sarkacında kalmış olmaları

ve atılabilir emek biriminin kadınlar tarafından şekillenmesi kadınlığın nasıl inşa edildiğine dair önemli bir göstergedir.

İnsan-çevre ilişkilerini irdeleyen feministler bahsettiğimiz kamusal-özel alanla mekânların ayrılmasından ötürü bölünmüş kent fikrine ulaşmışlardır. Bölünmüş kent, erkek ve kadınların mekânlarının ayrılmış olduğu bir kent modeli olarak görülmüştür. Fakat ilerleyen süreçte kadınların üretime ve yeniden üretime dâhililikleri ile aslında kenti bölmediği, kamusal ve özel alan arasında köprü kurduğu fikri yaygınlık kazanmıştır (Mackenzie, 2002, s. 249-275). Esenler’de tezgâhtar kadınlara baktığımızda ne kadar bölünmüş kent imajını görüyor olsak da aslında kadınların mekanlarla etkinlikler arasında bir köprü kurduklarını ve bunun çalışma şartlarının iyileştirilmesi ile daha da büyüyebileceğini belirtebiliriz.

Değindiği üzere tezgâhtarlığın geçici bir meslek grubu olarak görülmesi ve satış danışmanlığına dönüştüğü süreçte bu durumun nasıl evrildiği, üniversiteli öğrenciler tarafından satış danışmanlığının tercih edilme nedenlerini ve sonuçlarını yeni çalışmalarda irdelemeye çalışmak mesleğin geleceğini anlamak açısından oldukça yararlı olacaktır.

Sonuç olarak, çoğunluğu göçle şekillenmiş Esenler’de, kadın tezgâhtarları, bu ilçenin tezgâhtar kadınlara sunduğu mekânsallık imkânlarını ve mekânın onları nasıl şekillendirdiğini irdeledik. Tezgâhtar kadınların çalışma koşullarının esnekliği altında, iş güvencesi arttırılmış bir şekilde ve kentin içinde bir yabancı olmadan yaşayabilmelerinin sağlanması için gerekli özenin gösterilmesi gerektiği tespit edilmiştir.

Kaynakça

- Adıgüzel, Y. (2012). Esenler’de yaşamak, memlekette ölmek: göç ve kente uyum sürecinde hemşehrilik. Ed: M. Şentürk, Göç, kentleşme ve aidiyet ekseninde Esenler’i anlamak. İstanbul: Esenler Belediyesi Şehir Düşünce Merkezi Şehir Yayınları.
- Bali, R. N. (2011). *Tarz-ı hayat’tan life style’a yeni seçkinler, yeni mekanlar, yeni yaşamlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Buğra, A. (2008). *Kapitalizm, yoksulluk ve Türkiye’de sosyal politika*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çakmak, S. (2010). Değişen hayatların görünmez sahipleri: Göçmen kadınlar. *Fe Dergi: Feminist Eleştiri*, 2(2).
- Casson, N. H. (1942). *İyi ve fena tezgahlar*. İstanbul: Tefeyyüz Kitabevi.
- Durakbaşı, A. & Cindoğlu, D. (2005). Tezgah üstü karşılaşmalar, toplumsal cinsiyet ve alışveriş deneyimi. Ed: D. Kandiyoti, & A. Saktanber, *Kültür fragmanları Türkiye’de gündelik hayat*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Güldal, F. & Uçar, A. (2012). *Esenler’in tarihi*. İstanbul: Esenler Belediyesi Kültür Yayınları.
- Gürbüz, Ş. (2006, Aralık). *Kırdan kente zorunlu göçün nedenleri ve sonuçları*. Uluslararası Göç Sempozyumunda sunulan bildiri, Zeytinburnu Belediyesi, İstanbul.
- Harris, C. D., & Ullman, E. L. (2002). Kentin doğası. Der ve çev: B.Duru & A.Alkan, *20.yüzyıl kenti*. Ankara: İmge Yayınları.
- Işık, O. & Pınarcıoğlu, M. M. (2013). *Nöbetleşe yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Jacobs, J. (2015). *Büyük Amerikan şehirlerinin ölümü ve yaşamı*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Kaygalak, S. (2009). *Kentin mültecileri, Neoliberalizm koşullarında zorunlu göç ve kentleşme*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Koyuncu, A. (2012). Türkiye’de göç ve kentleşme. Ed: K.Alver, *Kent sosyolojisi*. Ankara: Hece Yayınları.
- Lefebvre, H. (2007). *Modern dünyada gündelik hayat*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Lefebvre, H. (2011). *Mekanın üretimi*. İstanbul: Sel Yayınları.

Mackenzie, Suzanne. (2002). *Kentte kadınlar*. Der ve çev: B. Duru & A. Alkan, *20.yüzyıl kenti*. Ankara: İmge Yayınları.

Mies M. & Bennholdt-Thomsen V. & Von Werlhof C. (2008). *Son sömürge: kadınlar*, çev: Y. Temurtürkan, İstanbul: İletişim Yayınları.

Özyeğin, G. (2005). Kapıcılar, gündelikçiler ve ev sahipleri Türk kent yaşamında sorunlu karşılaşmalar. Ed: D.Kandiyoti & A.Saktanber, *Kültür fragmanları Türkiye’de gündelik hayat*. İstanbul: Metis Yayınları.

Sancar, S. (2012). *Türk modernleşmesinin cinsiyeti*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Şentürk, M.(2012). İstanbul’da Göç, Yoksulluk ve Kentsel Dönüşüm. Ed: M. Şentürk, *Göç, kentleşme ve aidiyet ekseninde Esenler’i anlamak*. İstanbul: Esenler Belediyesi Şehir Düşünce Merkezi Şehir Yayınları.

Şentürk, Y. & Yardımcı, S. (2010). *Hacıyatmazı devirmek- Neoliberal pratiklere karşı kolektivite*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Şentürk, Y. (2014). İstanbul, kent çalışmaları ve unutilan emek. Ed: A. B. Candan, C. Özbay, *Yeni İstanbul çalışmaları, sınırlar, mücadeleler, açılımlar*. İstanbul: Metis Yayınları.

Simmel, G. (2012). *Modern kültürde çatışma*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Taşçı, H. (2012). Göçün mekanı: Esenler ve mekanın değişimi. Ed: M. Şentürk, *Göç, kentleşme ve aidiyet ekseninde Esenler’i anlamak*. İstanbul: Esenler Belediyesi Şehir Düşünce Merkezi Şehir Yayınları.

Tuncer, S. (2015). *Dışarı çıkmak: Özelden kamusala feminist bir saha hikayesi*. Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi, 2(2).

Weber, M.(2012). *Şehir Modern Kentin Oluşumu*, çev: M. Ceylan. Ankara: Yarı Yayınları.

Parin, S. (2008). *Kentsel ortamda bir getto: Fatih Kadınlar Pazarı örneği* (Yayınlanmamış doktora tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.

Karabulut, F. (1986). *Türkiye’de kadının çalışması tezgahlar üzerine bir çalışma*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.

Şentürk, M.(2008). *Yoksulların yaşam stratejileri : Küçük Mustafa Paşa ve Balat örnekleri* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.

Aslan, E. (2012). *Tezgahtarlıktan satış danışmanlığına değişen vasıflar ve pratikler*. (Yayımlanmamış lisans tezi), İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyoloji Bölümü.